

Україна

Статус: Частково вільна

Правова ситуація: 14 / 30

Політична ситуація: 26 / 40

Економічна ситуація: 18 / 30

Загальний бал: 58 / 100

Видання	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Загальний бал, статус	53,ЧВ	56,ЧВ	59,ЧВ	60,ЧВ	63,НВ

Примітка: Інформація про кількість набраних балів та опис ситуації по Україні не відображають умови, що склалися в окупованому Росією Криму, які оцінюються в окремому звіті.

Пояснення щодо зміни статусу: Статус України покращився з «невільної» до «частково вільної» країни завдяки кардинальним змінам, що відбулися в медіа-середовищі після падіння в лютому режиму президента Віктора Януковича, незважаючи на зростання кількості нападів на журналістів під час Євромайдану на початку 2014 року та подальше розгортання конфлікту на Сході України. Рівень ворожості влади до журналістів та правового тиску на них зменшився, так само як і політичний тиск на державні ЗМІ. Крім того, позитивною подією для ЗМІ стало внесення змін до закону про доступ до інформації та збільшення незалежності регулятора – Національної ради з питань телебачення і радіомовлення.

На стані свободи преси в Україні позначилися буремні політичні події 2014 року. У перші два місяці року у центральній частині міста Києва відбулася акція протесту, яка отримала назву «Євромайдан». Силовики за наказом тодішнього президента Віктора Януковича здійснили декілька спроб розгону Євромайдану. Зрештою ці події закінчилися поваленням режиму президента Віктора Януковича, який наприкінці лютого втік з країни. На той час російські війська окупували Крим і активно підтримували сепаратистів у двох східних регіонах України, Донецьку та Луганську. Незважаючи на загострення військового конфлікту на Сході України, в країні відбулися демократичні президентські і парламентські вибори у травні та жовтні, відповідно. Завдяки цим подіям ситуація в українських ЗМІ загалом покращилася, хоча все ще залишилися підстави для занепокоєння, особливо стосовно реагування влади на проросійську пропаганду, щодо концентрації приватних ЗМІ в руках невеликої групи заможних бізнесменів та у зв'язку зі зростанням рівня насильства щодо журналістів в країні, особливо на сході.

Правова ситуація

Конституційно-правове регулювання діяльності ЗМІ в Україні є одним з найпрогресивніших у Східній Європі, незважаючи на те, що правові гарантії діяльності

ЗМІ не завжди реалізувалися на практиці і що під час президентства Януковича тиск на ЗМІ посилювався.

У 2001 році було декриміналізовано наклеп, а в 2009 році Верховний Суд України зобов'язав суддів розглядати справи щодо наклепу у порядку цивільного судочинства відповідно до норм, встановлених Європейським судом з прав людини м. Страсбург, який надав нижчі рівні захисту державним службовцям та провів чітко розмежування між оціночними судженнями та фактичними даними. Проте державні службовці продовжили використовувати позови про наклеп, з якими вони зверталися до політизованих судів, як засіб стримування критики з боку ЗМІ на свою адресу. У середині січня 2014 року, на тлі загострення протистояння між активістами Євромайдану і силовиками Верховна Рада України прийняла низку диктаторських законів, що повернули кримінальну відповідальність за наклеп, заборонили діяльність Інтернет-ЗМІ без реєстрації або ж передбачали великі штрафи або закриття ЗМІ у випадку порушення цієї норми, обмежили незалежність регулюючого органу в галузі телерадіомовлення і вимагали ідентифікації усіх абонентів мобільного зв'язку та укладення ними договорів з провайдерами, що дозволяло посилити контроль. 28 січня влада пішла на поступки протестувальникам і скасувала ці закони. У 2014 році державні службовці і приватні компанії продовжували подавати цивільні позови до ЗМІ, хоча й не так часто, як минулого року.

У березні Верховна Рада України прийняла Закон «Про доступ до публічної інформації», що перебував на розгляді впродовж майже двох років. Новий закон, підписаний чинним президентом у квітні, був розроблений з урахуванням найвищих міжнародних стандартів і запровадив штрафи для посадових осіб за неправомірну відмову в задоволенні запиту на інформацію, затримку з наданням відповіді або фальсифікацію відповідей на інформаційні запити. Проте станом на кінець року зміни, внесені до нормативно-правової бази, все ще не враховувалися судами при ухваленні рішень.

Після втечі Януковича з країни наприкінці січня, Верховна Рада України висловила недовіру національному регулятору – Національній раді України з питань телебачення та радіомовлення, яка регулярно застосовувала положення і приймала рішення щодо видачі ліцензій у закритому режимі, керуючись суто політичними інтересами. До липня відбулося призначення нових членів Нацради, перезавантаження якої забезпечило більшу політичну незалежність Нацради порівняно з її попереднім складом.

Політична ситуація

У січні і лютому 2014 року, поки Янукович залишався при владі, влада продовжувала впливати на медіа-контент через провладних керівників державних ЗМІ та чинити тиск на власників, редакторів і журналістів приватних ЗМІ. Ситуація змінилася, коли президент втік з країни. Зміни були помічені багатьма спостерігачами за роботою ЗМІ в Україні. Майже відразу більшість провідних ЗМІ почали відкрито обговорювати події, що сталися під час протестів Євромайдану, у тому числі насильство та його причини. Тиск на ЗМІ з боку держави зменшився і залишився на такому рівні до кінця року. Було зафіксовано декілька випадків політичного тиску або спроб цензури з боку посадових осіб на регіональному рівні. В грудні керівник Кіровоградської районної державної адміністрації наказав підлеглому вичитувати перед виходом газету «Зоря». Основні приватні теле- і радіокомпанії, які контролюються невеликою групою впливових

бізнесменів, демонстрували розмаїття політичних орієнтацій та упереджених поглядів, особливо під час передвиборчої кампанії 2014 року.

Закон, підписаний у травні, передбачав перетворення державних ТРК на незалежні від цензури канали суспільного мовлення до 2015 року. Пізніше також була прийнята низка інших заходів з метою сприяння цьому процесу. Проте серед численних працівників і керівників державних ЗМІ, які боялися втратити свої посади, почало ширитися невдоволення існуючою ситуацією. Крім того, у березні було призначено директора Національної телекомпанії України, яким став харківський журналіст Зураб Аласанія. Палкий прихильник суспільного телебачення і радіомовлення, він був одним із засновників неприбуткової організації «Громадське ТВ» у 2013 році.

У березні постало питання цензури, з огляду на агресивний пропагандистський контент, що поширювався російськими державними інформантствами вочевидь з метою підтримки окупації Криму Кремлем, заохочення проросійського сепаратизму у російськомовних регіонах сходу та півдня країни та дискредитації нової влади в Києві. Національний регулятор почав звертатися до суду з позовами про тимчасове призупинення ретрансляції деяких російських каналів на території України, внаслідок чого до вересня було призупинено трансляцію 15 російських каналів до повного судового розгляду обвинувачень у тому, що вони розпалювали ненависть, загрожували національній безпеці та підтримували сепаратизм. Очікується, що остаточне рішення з цього приводу буде ухвалене у 2015 році.

Також у вересні співробітниками Служби безпеки України було проведено обшук в офісі редакції російськомовної газети «Вести» в рамках кримінального розслідування обвинувачень у тому, що газета посягала на територіальну цілісність України; обвинувачення нібито стосувалися висвітлення газетою «Вести» конфлікту на сході країни. Слідчі вилучили майно і комп'ютерні сервери та тимчасово закрили сайт газети. Співробітники СБУ проводили обшук в офісі редакції газети «Вести» також у травні в рамках розслідування фактів відмивання брудних грошей. Крім того, протягом року СБУ не пустила на територію України десятки російських журналістів, заборонивши деяким в'їзд до України на три - п'ять років.

В грудні постановою Верховної Ради України було створено Міністерство інформаційної політики, на яке, зокрема, покладено завдання боротися з російською пропагандою; очолив нове міністерство колишній журналіст Юрій Стець, політик і близький соратник президента Петра Порошенка. Цей проект був підданий нищівній критиці з боку журналістів та організацій з питань свободи ЗМІ, але, за словами Стеця, створення Міністерства було викликано необхідністю захисту «інформаційного та комунікаційного простору» від «ворожих впливів».

У Донецьку та Луганську ще в квітні підтримувані Росією сепаратисти захопили місцеві ТРК після взяття під свій контроль значної частини цих двох регіонів. Мовлення українських каналів було замінено на прокремлівські канали. Така сама доля спіткала операторів кабельного телебачення. Процес повторювався щоразу, коли контроль над ТРК переходив до рук противника в ході розвитку конфлікту.

Через сутички на Євромайдані та військові дії на сході країни, що відбулися впродовж 2014 року, Україна стала однією з найнебезпечніших країн для журналістів з одними з найнесприятливіших умов для здійснення журналістської діяльності. За даними Інституту масової інформації (ІМІ), української неурядової організації, у 2014 році було зафіксовано мінімум 995 випадків порушення свободи слова, що вдвічі перевищує

показники 2013 року (496 випадків) і втричі – показники 2012 року (324 випадки). В цих показниках враховані дані по Криму. У 2014 році було вбито п'ятьох журналістів і двох працівників ЗМІ. Один із них, В'ячеслав Веремій, журналіст газети «Вести», загинув від кульового поранення та побоїв тітушок у Києві в лютому 2014 року. Ще шість смертей сталося під час боїв у Донецьку та Луганську.

ІМІ було зафіксовано 286 випадків фізичних нападів на журналістів. Найбільша їх кількість припадає на період Євромайдану (82 випадки в січні і 70 випадків в лютому), після чого за період до кінця року зафіксовано поступове зменшення кількості нападів. У категорії «викрадення», що вперше була включена до системи моніторингу ІМІ, загалом 78 журналістів зазнали викрадення та незаконного затримання різними силами, у тому числі українськими силовиками і сепаратистами. Двадцять таких випадків сталося в квітні в Донецьку, однак низка викрадень, скоєних у 2014 році, були зафіксовані в регіонах, віддалених від зони бойових дій. У липні проросійські сепаратисти в Донецьку заважали роботі міжнародних та українських журналістів, які намагалися висвітлити падіння літака «Малайзійських авіаліній» на Донеччині. Терористи свавільно затримали і залякували журналістів, щоб не допустити їх до місця падіння літака та інших важливих ділянок.

Ще одним новим явищем стало внутрішнє переміщення журналістів, які були змушені втікати з території, підконтрольних сепаратистам на сході країни, зазнавши погроз за свої репортажі. Наприклад, Олексій Мацука, журналіст із Донецька, відомий своїми журналістськими розслідуваннями, переїхав до Києва після підпалу його автомобіля в квітні; за його співавторства нещодавно вийшла стаття, в якій було розкрито імена багатьох ключових осіб, причетних до сепаратистських рухів, які виявилися громадянами Росії або особами, що мають тісні зв'язки з Росією. Серед інших журналістів, яким упродовж року довелося переїхати зі Сходу України, – Сергій Іванов, блогер з Луганська, та Сергій Гармаш, редактор незалежного донецького новинного сайту «ОстроВ». Зрештою, подібно до редакцій багатьох інших видань, що переїхали з Донецька і Луганська, зі сходу переїхав весь персонал редакції Інтернет-видання «ОстроВ». Крім того, Службою безпеки України (СБУ) було затримано і видворено з країни багатьох російських журналістів, а також журналістів інших країн, що працювали на російські ЗМІ.

Серед інших обмежень свободи преси, зафіксованих у 2014 році, – недопущення співробітниками міліції представників ЗМІ до адміністративних будівель або на засідання органів державної влади, напади на редакції та хакерські атаки на сайти Інтернет-видань «Главное» і «Гордон» та інформаційного агентства «УНІАН». Ці події відбувалися в різних куточках країни. Наприклад, в липні у Києві було заміновано будівлю телеканалу «112 Україна».

Економічна ситуація

Більшість ЗМІ в Україні перебуває у приватній власності. За даними Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, на кінець 2014 року в Україні було видано 1 563 ліцензії на послуги мовлення, з яких 1 229 – приватним станціям, 298 – телерадіокомпаніям комунальної власності та 36 – державним ліцензіатам.

Незважаючи на те, що законопроект, який було внесено в лютому 2014 року, зобов'язував ЗМІ розкривати інформацію про їхніх власників, ця інформація залишилася непрозорою на практиці. Проте всім відомо, що більшість цього сектору контролюється невеликою групою заможних бізнесменів, що мають інтерес у політиці та інших сферах.

За наявними даними, власниками медіагрупи Inter Media Group є газовий мільярдер Дмитро Фірташ та Сергій Львовичкін, який до звільнення в січні 2014 року працював головою адміністрації президента Януковича. Медіагрупа Star Light Media за наявними даними належить українському промисловцю, мільярдеру Віктору Пінчуку. До її складу входять шість телеканалів та низка інших медіа- і рекламних агентств. Група «1+1 медіа» за наявними даними належить Ігорю Коломойському, якого в березні було призначено губернатором Дніпропетровська. Рінат Ахметов, який вважається найбагатшою людиною в Україні, за наявними даними контролює «Медіа Групу Україна».

Петро Порошенко, який також є впливовим бізнесменом, володіє телеканалом «5 канал». Незважаючи на неодноразові заклики продати телеканал з огляду на те, що володіння бізнесом для глави держави є конфліктом інтересів, Петро Порошенко зберіг права власності на свій «5 канал» після перемоги на президентських виборах у травні 2014 року.

У 2013 році журналістами було розпочато два незалежних проекти Інтернет-мовлення, «Громадське радіо» та «Громадське ТБ», в якості альтернативи державним ЗМІ та політично заангажованим організаціям комерційного мовлення. Ці проекти набули особливої популярності під час подій Євромайдану. В серпні 2014 року з'явився ще один новий проект, а саме англomовний телевізійний канал Ukraine Today, який було створено Групою «1+1 медіа».

Влада не обмежує доступ до Інтернету, який у 2013 році використовували приблизно 42 відсотки населення. Українці все частіше почали користуватися онлайн-ресурсами, у тому числі соціальними мережами, для того, щоб дізнатися новини та отримати інформацію.

В грудні 2014 року Антимонопольний комітет України визнав монополістом компанію «Зеонбуд», єдиного в країні провайдера цифрового ефірного телебачення, який отримав ексклюзивну ліцензію внаслідок непрозорого конкурсу наприкінці 2010 року. У зв'язку з новим статусом компанію буде піддано посиленому контролю з боку держави.

В останні роки спостерігається зменшення доходу друкованих ЗМІ від продажу реклами, внаслідок чого газети стали ще більше фінансово залежними від мотивованих політичними інтересами власників. В ЗМІ поширеним явищем залишається так звана «джинса», тобто проплачені матеріали або приховані рекламні повідомлення, що виходять під виглядом новинних сюжетів. Вони підривають довіру до журналістів, особливо під час передвиборчих кампаній.